

Забуга Ю. Ю.,

асистент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, науковий
співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних наук;
Михайліченко Т. О.,

доцент кафедри кримінального права
та кримінально-правових дисциплін
Полтавського юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, старший науковий
співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса
НАПрН України, кандидат юридичних наук

ФОРМИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ЛЮДИНИ ЗА ЧИННИМ КК УКРАЇНИ

Наразі Робочою групою з питань розвитку кримінального права, яка була створена 07.08.2019 р., активно розробляється проєкт нового Кримінального кодексу (далі – КК) України. Та які б нові підходи та ідеї не були втілені у приписах цього нормативно-правового акту, частина кримінально-правових заборон залишаться і навряд чи зазнають суттєвих змін. Це пов'язано насамперед із тим, що частина злочинів (кримінальних правопорушень) є конвенційними. Саме до таких кримінальних правопорушень належить і торгівля людьми (ст. 149 КК України). Водночас варто відмітити, що незважаючи на конвенційний характер цієї норми, законодавець неодноразово вносив до неї зміни, які кожного разу стосувалися, в тому числі й поняття «експлуатація людини», що виступає важливою криміноутворюючою ознакою даного складу злочину. Отож, нині маємо аж 17 форм експлуатації людини за відсутності загального визначення чи, хоча б, єдиного розуміння того, що собою становить експлуатація людини, та за наявності відкритого переліку її форм.

Виходячи з цього стосовно поняття «експлуатація людини» відразу вбачається щонайменше 2 проблеми. Перша полягає в тому, що аналіз міжнародних актів та іноземного законодавства переконливо свідчить про відсутність єдиного підходу до тлумачення цього терміну. Так, у жодній міжнародній конвенції, присвяченій питанням протидії торгівлі людьми, немає визначення цього поняття. Не розкривається воно і в Протоколі про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (2000 р.).

По-різному трактується поняття «експлуатація людини» і в КК різних іноземних держав. Досить часто законодавці навіть не

живають це поняття у тексті відповідної статті КК, вказуючи натомість на мету дій, що утворюють об'єктивну сторону торгівлі людьми, яка розкривається через перелік типових форм використання людини (§ 22 ст. 115 Карного Кодексу Польщі, ст. 159А КК Болгарії, п. 1 ст. 388 КК Сербії, п. 1 Розділу 179 КК Словаччини, п. 1 ст. 106 КК Хорватії, п. 1 ст. 186 КК Боснії та Герцеговини, ст. 418-а КК Північної Македонії, ст. 113 КК Словенії, п. 1 ст. 444 КК Чорногорії, ч. 1 ст. 323А КК Греції, ст. 165 Карного Кодексу Молдови, ст. 100а Карного Кодексу Албанії, ч. 1 ст. 133 КК Естонії). Натомість кримінальні закони таких країн, як РФ (п. 2 примітки до ст. 127), Чехія (пп. 1 та 2 § 168) та Литва (ст. 147), хоча й використовують поняття «експлуатація» чи «експлуатація людини», але так само розкривають їх зміст через перелік типових форм такої експлуатації. Проте є й винятки із загального підходу. Так, у ст. 209 Карного Кодексу Румунії хоча і міститься вказівка на експлуатацію, як мету торгівлі людьми, утім визначення останньої відсутнє. У свою чергу у КК Білорусії (п. 1 примітки до ст. 181)¹ та КК Угорщини (п. 8 §192)² надається визначення поняттю експлуатації шляхом переліку найбільш типових ознак, які на думку законодавця, властиві цьому явищу.

При цьому, як свідчить аналіз згаданих кримінальних законів, найбільш типовими формами експлуатації людини є: 1) сексуальна експлуатація, куди відносять і зайняття проституцією, і порнографію; 2) експлуатація примусової праці (надання послуг); 3) рабство або використання звичаїв, подібних до рабства, 4) підневільний стан; 5) вилучення органів та/або тканин, клітин, рідини з тіла людини. Часто згадується і використання в збройному конфлікті (Боснія і Герцеговина, Молдова, Сербія, Чехія, Хорватія).

Наступна проблема – перевантаження п. 1 примітки до ст. 149 КК новими формами. Такий підхід законодавця вбачається дещо дивним, особливо якщо брати до уваги узагальнення даних, отриманих на підставі аналізу іноземного кримінального законодавства. Лише Карний Кодекс Молдови передбачає 12 форм експлуатації зазначено³. У більшості ж випадків поняття експлуатації людини взагалі

---

¹ Так, у примітці до ст. 181 КК Республіки Білорусь «під експлуатацією ... розуміють *незаконний примус людини до роботи або надання послуг* (в т. ч. до дій сексуального характеру, сурогатного материнства, вилучення у людини органів та (або) тканин) *у випадку, якщо вона через причини, які від неї не залежать, не може відмовитися від виконання робіт (послуг)*, включаючи рабство або звичай, подібні до рабства» [1].

² У п. 8 § 192 КК Угорщини під експлуатацією розуміється мета отримання переваги шляхом використання вразливого стану чи вразливої жертви [2].

³ Так, метою дій, що утворюють об'єктивну сторону торгівлі людьми відповідно до ст. 165 Карного Кодексу Молдови виступає: (1) комерційна або (2) некомерційна сексуальна експлуатація, (3) експлуатація примусової праці або послуг, (4) жебрацтва, (5) привласнення допомоги або соціальних виплат, (6) незаконного використання в медичних або наукових досліджах чи експериментах, (7) експлуатація у рабстві або (8) звичаях, схожих із рабством, (9) використання у військових конфліктах або (10) в злочинній діяльності, (11) вилучення людських органів, тканин та, або клітин, а також (12) використання жінки в якості сурогатної матері або в репродуктивних цілях [3].

вичерпується вказівкою на 5 типових її форм, про які йшлося вище. У КК РФ та Греції лише 3 форми експлуатації.

Окрім цього, аналіз практики застосування ст. 149 КК дозволяє стверджувати, що й на практиці більшість форм експлуатації людини не зустрічається. Так, відповідно до статистичних даних Мінсоцполітики України в переважній більшості українці страждають від (1) трудової, (2) сексуальної експлуатації, (3) використання у злочинній діяльності або (4) у зайнятті жебрацтвом, (5) від незаконної трансплантації чи (6) від використання у збройних конфліктах [4]. Тобто найбільш поширеними є лише 6 форм експлуатації із 17, про які йдеться у п. 1 примітки до ст. 149 КК.

Тому вбачається, що доцільним є скорочення відкритого переліку форм експлуатації людини. На нашу думку, одним із способів скорочення переліку форм експлуатації може виступати об'єднання деяких із тих, що названі в п. 1 примітки до ст. 149 КК України, у більш широкі поняття. Наприклад, варто віднести до сексуальної експлуатацію проституцію і використання людини у порнографії, як це зроблено у кримінальних законах Литви, Польщі, Чехії та Хорватії.

Під окремою, доволі самостійною групою, на нашу думку, слід можна об'єднати такі форми експлуатації людини як: примусова праця, примусове надання послуг, рабство або звичаї, подібні до рабства, підневільний стан та залучення в боргову кабалу; назвавши більш широким поняттям – «трудова експлуатація», яке хоча й майже не зустрічається в міжнародних актах та іноземних кримінальних законах, однак набуло серед спеціалістів надзвичайно широкого поширення і нині є найуживанішим [5, с. 36].

Також видається невдалим визнання самостійною формою експлуатації людини примусове переривання вагітності, особливо якщо порівняти її із такою формою, як примусова вагітність, адже експлуатація людини здійснюється, насамперед, з метою отримання вигоди.

Отже, вбачається, що чинний відкритий перелік форм експлуатації людини є перевантаженим і, на нашу думку, при розробленні проекту нового КК України він потребує критичного переосмислення.

Список використаних джерел

1. Уголовный Кодекс Республики Беларусь. URL: http://etalonline.by/document/?regnum=HK9900275#load_text_none_1_.
2. 2012. évi C. Törvény a Büntető Törvénykönyvről. URL: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a1200100.tv>.
3. Codul Penal al Republicii Moldova. URL: <http://lex.justice.md/viewdoc.php?action=view&view=doc&id=331268&lang=2>.
4. Захист прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, а також надання таким особам матеріальної і медичної допомоги – це зобов'язання Мінсоцполітики, – С. Ніжинський. URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17728.html>.

5. Забуга Ю. Ю., Михайліченко Т. О. *Форми експлуатації людини. Частина I. Форум права. 2020. № 62 (3). 29–43. URL: https://forumprava.pp.ua/files/029-043-2020-3-FP-Zabuha,Mykhailichenko_5.pdf. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3883849>.*

Зарадюк З. В.,

доцент кафедри кримінального права
і процесу Волинського національного
університету імені Лесі Українки, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРИЧИНИ Й УМОВИ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 391 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

В науці кримінології під детермінантами (причинами та умовами) в цілому розуміють різноманітні події, явища, процеси, стани природи і суспільства, що відображаються свідомістю і становлять передумови, підстави для інших, похідних від них явищ, процесів, станів свідомості, форми діяльності, типів відносин [1, с. 69].

Детермінаційний комплекс (сукупність причин та умов, що породжують та обумовлюють вчинення того чи іншого кримінального правопорушення) злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань складається з трьох основних груп детермінант, а саме:

а) тих, що спричиняються, корелюються та обумовлюються загально кримінальними детермінантами (загальних для всіх видів кримінальних правопорушень причин і умов, що їх породжують та сприяють у їх вчиненні);

б) тих, що характерні тільки для сфери виконання покарань (спричинюють та обумовлюють вчинення злочинів як засудженими, так й іншими особами, включаючи й персонал установ виконання покарань;

в) тих, що безпосередньо детермінують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації установи виконання покарань.

До особливих причин, які породжують вчинення злісної непокори вимогам адміністрації УВП, слід віднести наступні:

а) суттєві прорахунки в організаційно-управлінській діяльності як в Державній кримінально-виконавчій системі у цілому, так і в його між територіальних об'єднаннях та органах та установах виконання покарань, зокрема. Так, ліквідувавши на підставі постанови Кабінету Міністрів України від 18 травня 2016 року територіальні органи управління Державної пенітенціарної служби України та створивши натомість п'ять міжтериторіальних управлінь, Міністерство юстиції України, як свідчить практика [2, с. 3], фактично дезорганізувала роботу цієї системи, не створивши в обласних центрах будь-яких управлінських структур (груп, відділень, відділів тощо), які